

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

**«Порівняльна характеристика інституту медіації в українському законодавстві
та законодавстві зарубіжних країн»**

Студентки 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Левочко Анастасії Василівни

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
міжнародного та європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ.....	6-14
1.1. Поняття та юридична природа інституту медіації як альтернативного способу вирішення спорів.....	6-10
1.2. Наукові підходи до визначення сутності та значення медіації у вітчизняній і зарубіжній доктрині.....	10-14
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРА МЕДІАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	15-25
2.1. Загальна характеристика процедури медіації: принципи, етапи та правовий статус медіатора в порівняльному аспекті.....	15-21
2.2. Нормативно-правове регулювання процедури медіації в Україні та зарубіжних країнах.....	21-25
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	26-32
3.1. Проблеми застосування медіації в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз.....	26-29
3.2. Шляхи вдосконалення законодавства України з урахуванням зарубіжного досвіду.....	29-32
ВИСНОВОК.....	33-36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37-39

ВСТУП

Актуальність проблеми. З огляду на поточну траєкторію еволюції правової архітектури як в Україні, так і у світі, методи позасудового врегулювання розбіжностей набувають усе більшої ваги. Медіація, як такий, постає дієвим засобом для улагодження конфліктів поза залом суду, що допомагає зменшити тиск на судові інстанції, піднести рівень правосвідомості серед населення та культивувати більш конструктивний підхід до залагодження суперечок. В Україні цей інструмент почав набирати обертів лише протягом останнього десятиліття, тоді як у чималій кількості закордонних юрисдикцій інститут медіації має глибоке коріння та чітке законодавче оформлення, що сягає значно глибшого періоду. Відтак, проведення паралельного вивчення українських реалій та міжнародного досвіду медіації є на часі й дає змогу окреслити шляхи для модернізації законодавчої бази вітчизняної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститутом становлення та розвитку медіації в зарубіжних країнах та в Україні були предметом дослідження таких науковців як Ю. Притики, В. Землянської, Р. Безпальчої, Ю. Зазуляк, Т. Кисельової. С. Калашнікова, С. Спиридонової, С. Меррі, Н. Александера, Л. Фуллера та інші [13. с. 42].

Мета і завдання дослідження. Завданням цієї роботи є ретельний, порівняльний аналіз правових аспектів медіації як інституту, що існує в українському законодавчому полі, а також у правових системах інших держав. Йдеться про з'ясування її концептуальних основ, специфіки самого процесу, виявлення труднощів, що виникають під час її впровадження, та окреслення шляхів покращення цього механізму з огляду на еволюцію вітчизняної правової бази. Відповідно до мети визначено такі завдання:

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- висвітлити теоретико-правові засади дослідження інституту медіації;
- розкрити поняття та юридичну природу медіації як альтернативного способу вирішення спорів у порівняльному аспекті;

- охарактеризувати наукові підходи до визначення сутності та значення медіації у вітчизняній і зарубіжній доктрині;
- проаналізувати процедуру медіації, її принципи, етапи та правовий статус медіатора;
- дослідити нормативно-правове регулювання медіації в Україні та зарубіжних країнах;
- діагностувати проблеми застосування медіації в національній та міжнародній практиці;
- дати оцінку ефективності правового регулювання інституту медіації;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства України з урахуванням зарубіжного досвіду;
- надати рекомендації щодо підвищення ефективності застосування медіації в Україні;
- запропонувати заходи з удосконалення правового механізму впровадження медіації в національну правову систему.

Об'єктом дослідження виступає інститут медіації як механізм альтернативного вирішення спорів у національному та міжнародному праві.

Предметом дослідження є правові, організаційні та практичні аспекти застосування медіації, її порівняльний аналіз в Україні та зарубіжних країнах.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці українських та зарубіжних авторів, закони України «Про медіацію», інші нормативні акти, міжнародні стандарти та практика країн із розвиненою системою медіації.

Міждисциплінарна курсова робота складається зі вступу, трьох розділів та висновку. У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. У першому розділі визначені теоретичні основи дослідження інституту медіації, розкрито його поняття та юридичну природу, а також проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності та значення медіації у вітчизняній і зарубіжній доктрині. Другий розділ міждисциплінарної курсової роботи відображає результати аналізу процедури

медіації, її принципів, етапів, правового статусу медіатора, а також особливостей нормативно-правового регулювання в Україні та зарубіжних країнах. У третьому розділі роботи окреслено основні проблеми застосування інституту медіації, проведено їх порівняльний аналіз та запропоновано шляхи вдосконалення законодавства України з урахуванням зарубіжного досвіду. Висновок підсумовує результати дослідження та наводяться обґрунтовані пропозиції й рекомендації щодо покращення нормативно-правового регулювання та практичного впровадження медіації в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ

1.1. Поняття та юридична природа інституту медіації як альтернативного способу вирішення спорів

З розвитком сучасного світу правове поле почало вимагати створення та оновлення підходів до позасудового врегулювання розбіжностей, що було обумовлено кризовими тенденціями у сфері судочинства. Світова практика почала демонструвати зростання обсягів судової роботи, ускладнення процесуальних норм, затягування строків вирішення спорів та збільшення фінансових витрат, пов'язаних із затягненням судових процесів. Ці чинники створювали нагальну потребу у розробці альтернативних важелів для примирення сторін, які б функціонували паралельно із судовою гілкою влади, пропонуючи при цьому більш гнучкі, оперативні та фінансово вигідні методи охорони законних інтересів учасників сторін. Саме в цьому фокусі постала концепція Альтернативного Вирішення Спорів (АВС), яка об'єднує низку механізмів, призначених для врегулювання розбіжностей поза межами суду.

Джерелом медіації в США стали трудові спори. 1972 р. з'явилася перша професійна організація медіаторів. З тих часів у США при судах, в арбітражі та в сімейних спорах медіація широко застосовується серед населення. Медіація в США – це добровільний процес, в якому медіатор допомагає конфліктним сторонам добровільно врегулювати ситуацію. У центрі уваги медіації – міжособистісні аспекти переговорів. Є так званий «суд із безліччю дверей», як-от: двері «медіації», двері «третейського суду», двері «судового розгляду»[10, с.242].

Перші спроби застосування медіації, як правило, були лише під час вирішення спорів, що виникали у сфері родинних, сімейних відносин. Згодом медіація отримала визнання і під час вирішення більш широкого кола спорів, починаючи від сімейних конфліктів і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами у комерційній та публічній сферах [14, с.651]. Подальший розвиток ADR закріпився на законодавчому рівні, зокрема через Alternative Dispute Resolution Act 1998, який запровадив обов'язкове створення програм альтернативного врегулювання спорів у федеральних судах. Європейські держави в свою чергу прийняли американський досвід до власних

правових традицій і їм це вдалось. Позасудове вирішення спорів знайшло місце у політиці Європейського Союзу, зокрема у прийнятій Директиві 2008/52/ЕС Європейського Парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Нині всі члени ЄС, крім Данії, імплементували ці правила щодо медіації в національне законодавство (Данія ухвалила відповідне рішення, використавши таке право згідно з протоколом, доданим до Договорів ЄС). Незважаючи на те, що Директивою про медіацію передбачено застосування медіації до міжнародних спорів, більшість країн – членів ЄС, запровадивши відповідні механізми медіації в національне законодавство, застосували положення Директиви і до внутрішніх процесів медіації [17, с.190].

В системі альтернативних вирішень спорів медіація займає своє особливе місце. На противагу арбітражу, де рішення, ухвалене незалежним посередником, є зобов'язуючим для сторін, медіація не надає медіатору повноважень для остаточного винесення вердикту. Відмінність від звичайних переговорів полягає у залученні неупередженого фахівця та наявності чітко визначеного порядку проведення процесу. Окрім надання нейтральної експертної думки, ключовими рисами медіації є виключно добровільна участь обох сторін та її спрямованість на віднайдення спільного, задовільного для них обох результату. Отже, медіація являє собою різновид позасудового врегулювання суперечок, що поєднує в собі гнучкість самого процесу із забезпеченням необхідних правових рамок для його реалізації. Її важливість полягає в тому, що вона дозволяє знизити напругу в конфлікті завдяки етичному оформленню переговорів, враховуючи елементи впливу без прямого тиску, але з прихованим визнанням третьої сторони як впливового арбітра чи модератора. При цьому медіація вимагає гнучкості щодо багатозначних контекстів міжнародних подій, що потребує глибокого розуміння механізмів, у яких третя сторона є носієм довіри, правової й етичної відповідальності та стратегічної ефективності [21, с.19].

Що ж таке медіація? Термін «медіація» має походження від латинського слова *mediatio* (посередництво). У науковій літературі є безліч дефініцій поняття «медіація». Наприклад, науковці Р. Рідлі-Дафф і А. Беннетт визначають медіацію як

процедуру, за допомогою якої неупереджена третя сторона демонструє, яким способом можна вирішити конфлікт [6, с. 22]. Н. Сухова пропонує визначати медіацію як процес переговорів, де медіатор організовує їх проведення та забезпечує керівництво у такий спосіб, аби сторони дійшли найвигіднішого для обох рішення, що зведе конфлікт нанівець. О. Кудрявцева розглядає медіацію як залучення незацікавленого посередника для врегулювання спірних моментів. Вчена Г. Єрьоменко вважає, що медіація –це процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна сторона – медіатор (посередник), яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору і активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно ухвалити рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів [12].

Формування медіації як правового інституту в Україні ознаменувалося ухваленням 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію». Юридичне закріплення медіації виступило суттєвим кроком у модернізації системи правосуддя та гармонізації українського законодавства з європейськими нормами. Відповідно до п.4 ч.1 цього Закону «4) медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів;»[5], тобто медіація трактується як добровільна, не судочинна, конфіденційна, упорядкована процедура, де учасники, за сприяння медіатора, прагнуть вирішити спір через переговори. Відповідно до ст.3 Директиви 2008/52/ЕС, „Медіація” означає структурований процес, незалежно від його назви або посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора. Цей процес може бути ініційований самими сторонами або у результаті пропозиції чи розпорядження суду, або для виконання припису законодавства держави-члена [4]. Це визначення співвідноситься з нормами Директиви 2008/52/ЕС, проте український нормативний акт більш виразно акцентує увагу на тому, що процедура відбувається поза межами суду.

Зіставний огляд законодавчих актів вибраних країн Євросоюзу демонструє наявність однотипних базових підходів до дефініції медіації. Зокрема, Закон Німеччини про медіацію (Mediationsgesetz 2012 року) визначає медіацію як приватну та структуровану процедуру, у якій учасники за власною волею прагнуть дійти згоди щодо вирішення суперечки за сприяння одного чи кількох медіаторів. Польське законодавство також підкреслює добровільність та неупередженість як визначальні риси цього процесу. Проте в деяких юрисдикціях дозволено скеровувати сторони до медіації за ініціативою суду, що вказує на існування концепції «медіації, пов'язаної із судом» (court-connected mediation).

Юридична сутність медіації залишається предметом наукових дебатів. У доктрині часто висловлюється думка про приватну правову природу медіації, оскільки вона ґрунтується на свободі волі сторін та договірних засадах взаємин між учасниками спору та медіатором. Водночас, вона містить процесуальні аспекти, особливо коли застосовується у рамках судової розгляду. Отже, медіацію можна розглядати як багатогранний інститут, що охоплює норми цивільного, комерційного та процесуального законодавства.

Відношення між медіацією та судовим розглядом визначається принципом альтернативності. Медіація не замінює судочинство, а функціонує паралельно, надаючи сторонам можливість врегулювати розбіжності до початку чи під час судового засідання. У більшості правових систем мирова угода, укладена внаслідок медіації, може отримати судового затвердження або нотаріального посвідчення, що надає їй обов'язкової сили. В Україні закон передбачає можливість ухвалити судові рішення про затвердження мирової угоди, досягнутої через медіацію, відповідно до норм процесуального права.

Правова ідентифікація медіації як способу позасудового вирішення спорів полягає у її ключових ознаках: добровільності, конфіденційності, незалежності медіатора та самостійності визначення позицій сторін. Вона має не судовий характер, але здатна бути інтегрованою до судової системи через механізми скеровування або легалізації результатів процедури. Договірний аспект медіації виявляється у двох площинах: підписанні угоди про проведення медіації та укладенні медіаційної угоди

як фінального результату. Особливої ваги медіація набуває у контексті реалізації права на належне судове слухання, яке гарантується статтею 6 Європейської конвенції про права людини. Практика Європейського суду з прав людини допускає введення обов'язкових елементів медіації, за умови, що це не обмежує право особи на звернення до суду та не створює надмірних перепон для його використання. Таким чином, медіація функціонує як засіб процесуальної оптимізації, що не суперечить гарантіям справедливого розгляду справи.

Отож, можна стверджувати, що українська система правового регулювання медіації загалом відповідає європейським стандартам, ґрунтуючись на спільних засадах добровільності, приватності та нейтральності. Однак, порівняно з деякими членами ЄС, українська модель відзначається нижчим рівнем інституційної взаємодії медіації із судовою системою. Правова природа медіації визначається її комплексністю, яка поєднує приватні та процесуальні елементи. У сучасній правовій системі України медіація поступово закріплюється як незалежний механізм альтернативного врегулювання спорів.

1.2. Наукові підходи до визначення сутності та значення медіації у вітчизняній і зарубіжній доктрині

Осягнення сутності медіації як правового феномену постало відносно нещодавно, однак ця сфера нині вирізняється значною методологічною строкатістю та переплетенням різних наукових дисциплін. Підвалини теоретичні та методологічні для вивчення медіації спираються на синтез підходів, що враховують нормотворчі аспекти, функціональне призначення та аксіологічні (ціннісні) засади. У межах юриспруденції медіація постає як один із механізмів позасудового врегулювання розбіжностей (ADR), як соціально-правовий спосіб опанування конфліктними ситуаціями, а також як спосіб реалізації самостійності сторін у приватних правових зв'язках. При цьому її вивчення виходить далеко за межі винятково правового аналізу, охоплюючи складові психології конфлікту, теорії спілкування, соціології права та економічної оцінки правничих дійств. Така міждисциплінарність зумовлена фактом,

що діяльність медіації спрямована не лише у досягнення правової визначеності, а й у поновленні взаємодії між учасниками протистояння.

У закордонній доктрині переговорний (власне, заснований на переговорах) спосіб розуміння сутності медіації є одним із фундаментальних векторів. Теоретики Гарвардської школи переговорної майстерності, а саме Роджер Фішер (Roger Fisher) та Вільям Юрі (William Ury), у своїй роботі «Getting to Yes » розвинули ідеологію «переговорів, що базуються на принципах». Ця ідеологія стверджує, що успішне вирішення розбіжностей стає реальністю лише тоді, коли фокус зміщується на те, що справді потрібно учасникам (їхні інтереси), а не на те, що вони прямо вимагають, тобто позиції. Хоча їхній внесок сфокусований саме на переговорному полі, їхні напрацювання лягли в основу формування сучасної медіації – регламентованого процесу ведення переговорів із залученням неупередженого фахівця.

Ключове ж визначення поняття медіації у вітчизняних та закордонних джерелах часто асоціюють із Крістофером Муром (Christopher W. Moore). У своєму фундаментальному дослідженні «The Mediation Process» він подає таке трактування: медіація – це «втручання у ситуацію конфлікту з боку непричетної (нейтральної) особи, яка не наділена правом приймати обов'язкові рішення, але сприяє тому, щоб учасники самі прийшли до спільно прийнятного порозуміння». Звідси випливає, що серцевина медіації, згідно з цією парадигмою, полягає у стимулюванні якісного обміну інформацією та забезпеченні права сторін самостійно ухвалювати фінальні вердикти.

Окремим пластом у закордонних теоріях виступає модель медіації, націлена на трансформацію, яку сформували Роберт Буш (Robert A. Baruch Bush) та Джозеф Фольджер (Joseph P. Folger). У своїй роботі «The Promise of Mediation» вони доводять, що медіація виконує не лише утилітарну, а й перетворювальну роль, оскільки стимулює зростання самостійності учасників (empowerment) та взаємного визнання (recognition). Згідно з цією парадигмою, медіація є засобом для поліпшення характеру спілкування між особами, і її вага не обмежується лише досягненням певної домовленості.

В межах ідеології «доступу до правосуддя» (access to justice) вагомий внесок належить Мауро Каппеллетті (Mauro Cappelletti), який наголошував на потребі розширити арсенал засобів захисту прав поза межами звичних судових процедур. У світлі цього медіація постає як спосіб гарантувати фактичний доступ до правосуддя, спрощуючи формальні перепони та знижуючи фінансові витрати.

Європейські теорії медіації формувалися під впливом концепцій спрощення судочинства та зближення правових систем ЄС, задля створення єдиного механізму який би регулював та не створював нових перешкод для медіації. Зокрема, німецькі науковці, серед яких Харальд Брейтенбах (Harald Breitenbach) та інші експерти в галузі Mediationstheorie, трактують медіацію як процес, що відбувається конфіденційно, має чітку структуру та ґрунтується на самотійності сторін і їхній відповідальності за фінальний результат. Фахівці з Франції фокусуються на комбінації добровільності зі здатністю суду скерувати справи на медіацію, що призводить до формування концепції «інтегрованої медіації».

У вітчизняній правничій доктрині заняття інститутом медіації набули жвавого розвитку протягом 2000-х років. Чималий доробок у формування теоретичної бази медіації внесли такі вчені, як Н. Кузнєцова, О. Кармаза, С. Фурса, І. Яновська, В. Комаров, О. Святоцький, Н. Мазаракі та низка інших. Так, Н. Кузнєцова акцентує увагу на приватноправовій суті медіації, пов'язуючи її із засадою диспозитивності, притаманною цивільному праву. Водночас В. Комаров інтерпретує медіацію як елемент оновлення системи правосуддя, розглядаючи її в контексті еволюції цивільного судочинства та позасудових способів вирішення спорів.

У праці О. Кармаза зазначає, що сфера правового захисту має типовий поділ на підставі їхньої юрисдикційності чи неюрисдикційності. Тобто коли йдеться про юрисдикційний захист, то він реалізується уповноваженими суб'єктами державної влади чи органів місцевого самоврядування, їхніми службовими особами, при цьому такі дії вчиняються строго у межах наданої компетенції, а також відповідно до встановленої процедури та визначених законом методів захисту. Захист прав в неюрисдикційній формі, як правило, здійснюється самим суб'єктом відносин за умови не порушення норм закону, моральних норм чи органом, особою, які не є

органом державної влади чи місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Право вибору форми захисту надано особі, право якої порушене, невизнане чи оспорується [7, с.47]. Можемо, зробити висновок з вище сказаного, що альтернативний метод вирішення спорів це дії осіб або визначених законом суб'єктів, котрі вчиняють захист прав або ж законних інтересів в позасудовому порядку, без звернення до суду.

Н. Бондарчук та А. Бугайчук зазначають, що метою медіації є пошук вирішення спору або ж прийняття рішення, яке буде найкраще підходити для обох сторін спору. Головне, щоб обидві сторони вважали, що це рішення є оптимальним та прийнятним [2, с.209]. І з цим важко не погодитись, адже в першу чергу в медіації захищають порушенні права, але не варто забувати, що коли працюєш з людьми їх інтереси точно будуть виходити за межі юридичних інтересів одну з ключових ролей будуть грати і власні інтереси осіб.

Щодо позиціонування медіації у правовій системі, в українській доктрині існують певні суперечки. Деякі фахівці вважають її окремим правовим інститутом, тоді як інші розглядають її як наднаціональний феномен, що імпортує елементи як регулятивних, так і процесуальних норм. С. Фурса акцентує увагу на тому, що медіація відображає тенденцію до розширення диспозитивності у чинному цивільному судочинстві, тоді як низка інших дослідників, навпаки, наголошує на незалежності цієї процедури від судової гілки влади.

Зіставляючи та порівнюючи доктрини українських та зарубіжних дослідників щодо сутності медіації показує нам, що є як і спільні концептуальні засади так і відмінності у методах досліджень. У зарубіжній доктрині медіація сприймається насамперед як процес спілкування та переговорів, що має міцне коріння у теорії переговорної діяльності та психології розв'язання конфліктів. До прикладу Праці Р. Фішера та В. Юрі заклали фундамент підходу, орієнтованого на інтереси, згідно з яким успішне врегулювання досягається через зосередження на справжніх потребах учасників. К. Мур дає визначення медіації як упорядкованої процедури, де нейтральна сторона не виносить обов'язкового рішення, а лише сприяє укладанню взаємоприйнятної згоди. Таким чином, для наукових кіл за кордоном типовим є

наголос на соціокультурній, психологічній та ціннісній гранях медіації, її ролі у зміні манери взаємодії між сторонами та гуманізації правового середовища.

Проте вітчизняна правнича думка головним чином фокусується на з'ясуванні юридичної природи медіації та її позиціонуванні у правовій системі. Н. Кузнецова пов'язує медіацію з принципом диспозитивності та свободи волі суб'єктів у приватноправовій сфері. О. Кармаза обґрунтовує договірну природу відносин, що виникають у процесі медіації, розмежовуючи юрисдикційні та неюрисдикційні форми захисту, до останніх відносячи медіацію. С. Фурса підкреслює її зв'язок із розширенням диспозитивності у цивільному процесі. Українські дослідники приділяють більше уваги нормативному закріпленню, класифікації та системному визначенню медіації як юридичного інституту.

Спільним для обох дослідницьких течій є визнання добровільності, неупередженості медіатора, вимоги конфіденційності процедури та свободи волі сторін як ключових ознак медіації.

Медіація у нинішньому науковому обговоренні, являє собою багатогранний, міждисциплінарний феномен, що скріплює автономію приватного права, процесуальні запоруки, механізми соціально-психологічної взаємодії та ціннісні основи улагодження суперечок без змагання.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРА МЕДІАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

2.1. Загальна характеристика процедури медіації: принципи, етапи та правовий статус медіатора в порівняльному аспекті

У нинішній правовій системі медіація постає як окрема складова альтернативних методів урегулювання суперечок, що співіснує із судовим порядком захисту прав. Її основна мета полягає у тому, що вона не має на меті винесення рішень, зобов'язальних за своєю природою, а сфокусована на формуванні згоди між учасниками конфлікту через участь незалежного посередника.

Чину нормативну базу, щодо регулювання медіації в Україні становить Закон України «Про медіацію» відповідно до ч.4 п.1 ст.1 витікає, що «4) медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів;»[5]. Закон вказує нам на те, що медіація має рамковий характер, тобто встановлюються принципи та певні вимоги для правильної процедури медіації, проте певна автономія лишається за учасниками спору.

У Німеччині законодавче забезпечення стосовно медіації базується на ухваленому 2012 року Законі про медіацію Mediationsgesetz, що став імплементацією Директиви 2008/52/ЄС. Відповідно до ст. 1 розділу 1 «1) Медіація – це конфіденційний та структурований процес, у якому сторони прагнуть на добровільній основі та автономно досягти мирного врегулювання свого конфлікту за допомогою одного або кількох медіаторів.»[22]. Згідно цієї норми, медіація трактується як процес, що проходить у закритому режимі та має чітку структуру, де учасники власноруч і за власною волею намагаються досягти згоди у суперечці, залучаючи одного чи кількох посередників.

У США регулювання відрізняється через децентралізований підхід. Найосновнішим підходом для регулювання слугує Uniform Mediation Act (2001 р.), що є запроваджений у значній кількості штатів. Згідно Uniform Mediation Act (2001 р.), розділом 2 « (1) «Медіація» означає процес, в якому медіатор сприяє комунікації

та переговорам між сторонами, щоб допомогти їм досягти добровільної угоди щодо їхнього спору.» [23]. Головною роллю медіатора є не вирішення спору замість сторін чи винесення обов'язкового рішення, як це робить суддя, а ключова роль сприяння конструктивному діалогу між учасниками спору.

Медіатор організовує процес переговорів, допомагає сторонам чіткіше сформулювати свої інтереси, виявити справжні причини конфлікту та зрозуміти позицію один одного. Завдяки цьому сторони отримують можливість самостійно виробити рішення, яке враховує їхні інтереси та потреби.

У країнах Європейського Союзу базові принципи медіації були систематизовані у Директиві Європейського парламенту та Ради 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 року про певні аспекти медіації у цивільних та комерційних справах «(13) Медіація, яка передбачається цією Директивою, має бути добровільним процесом у тому сенсі, що сторони самостійно керують процесом і можуть організувати його на власний розсуд та припинити у будь-який час...»[4]. Хоча у цьому пункті прямо не сказано про принцип, проте він прямо впливає з цих слів. У цьому документі визначено основні засади медіаційної процедури, зокрема добровільність участі сторін, конфіденційність процедури, неупередженість та незалежність медіатора, а також автономію волі сторін щодо прийняття остаточного рішення. Директива підкреслює, що медіація повинна бути процедурою, у якій сторони самостійно контролюють результат врегулювання спору, тоді як медіатор лише сприяє комунікації та пошуку компромісу.

Одним із ключових принципів медіації є добровільність. У більшості правових систем цей принцип означає, що сторони вступають у процедуру медіації за власним бажанням і можуть у будь-який момент припинити її без негативних правових наслідків. Наприклад, у Законі України “Про медіацію” 2021 року прямо зазначено, що участь сторін у медіації є добровільною, а жодна особа не може бути примушена до участі в ній. Подібний підхід закріплений і в законодавстві інших держав. Так, у Німеччині Закон про медіацію (Mediationsgesetz, 2012) також визначає добровільність як основну засаду медіаційної процедури.

Ще одним ключовим принципом є конфіденційність. Його зміст полягає в тому, що інформація яка отримана в ході медіації не має розголошуватись третім особам. Цей принцип має важливе значення для створення атмосфери довіри між учасниками процедури. У Сполучених Штатах Америки конфіденційність медіації закріплена у Uniform Mediation Act (2001), у розділі 8. Вказано «За винятком випадків, передбачених [вставити посилання на законодавство про відкриті засідання та відкриті записи], комунікації в рамках медіації є конфіденційними в межах, узгоджених сторонами або передбачених іншими законами чи правилами цієї держави.» [23], який встановлює так звану “медіаційну привілейованість” інформації, отриманої під час процедури.

У французькому праві принцип незалежності медіатора не закріплений як окрема загальнотеоретична норма, однак він впливає із положень Цивільного процесуального кодексу Франції (Code de procédure civile). Зокрема, відповідно до статті 131-5, «2. Не бути автором дій, що суперечать честі, чесності та добрим моральним нормам, що призвели до дисциплінарного або адміністративного стягнення у вигляді звільнення, усунення, анулювання, відкликання схвалення або дозволу» [19] до особи медіатора висуваються вимоги щодо забезпечення гарантій незалежності під час здійснення медіаційної діяльності. Ця норма встановлює, що медіатор не повинен мати судимостей, дисциплінарних стягнень або інших обставин, які можуть суперечити морально-етичним стандартам професії та впливати на об’єктивність процедури.

Окрема увага приділена принципу рівності учасників у процесі медіації. Суть її полягає у наданні кожному залученому суб'єкту однакових шансів для висловлювання своєї точки зору, а з медіатора вимагається підтримувати рівновагу інтересів упродовж усього раунду обговорень. Канадське право, зокрема у регламентах провінції Онтаріо щодо медіації, чітко вказує на обов'язок медіатора пильно контролювати дотримання цього принципу рівності, особливо коли має місце суттєвий дисбаланс між сторонами з точки зору їхнього соціального чи фінансового статусу.

Медіація, незважаючи на свою гнучкість і відсутність надмірної формалізації, все ж має певну логічну структуру в більшості правових систем. Як правило, ця процедура складається з декількох ключових етапів: початок медіації, підготовчий етап, ведення переговорів і завершення процесу шляхом укладення медіаційної угоди або зупинення процедури. При цьому роль медіатора, його правовий статус і професійні вимоги можуть варіюватися в залежності від національних особливостей правової системи.

Перший етап медіаційної процедури включає початок процесу та згоду сторін на її проведення. Характерною особливістю цього етапу є добровільність участі сторін. В Україні цей процес регулюється Законом України «Про медіацію» 2021 року, який визначає загальні принципи медіації, не встановлюючи суворих процедурних вимог. Згідно з цим законом, медіація починається на основі взаємної згоди, що оформлюється шляхом укладення договору. На цьому етапі сторони обирають медіатора, узгоджують правила проведення процедури, час та інші організаційні питання.

Такий підхід також застосовується в Німеччині, де Закон про медіацію (Mediationsgesetz) 2012 року описує медіацію як структурований процес, у якому сторони добровільно вирішують конфлікт за допомогою одного або кількох медіаторів. У французькому праві структура медіаційного процесу має чітко визначені етапи. Згідно з нормами Цивільного процесуального кодексу Франції (Code de procédure civile), медіація може розпочинатися як за ініціативою суду, так і за взаємною згодою сторін. Унікальною рисою французького підходу є важлива роль суду в організації медіаційного процесу, що регулюється статтями 131-1 – 131-15 та R131-5 – R131-6 цивільного процесуального кодексу, зокрема статтями 131-1 – 131-15, суд може запропонувати сторонам використати медіацію для вирішення спору, проте це можливе лише за їхньою згодою. Вони визначають порядок призначення медіатора, часові межі процедури та питання щодо оплати його послуг. У галузі колективних спорів стаття L.2522-1 Трудового кодексу Франції (далі – ТК Франції) дозволяє їх врегулювання за допомогою примирної процедури, яка може бути застосована в разі невдачі спроб примирення сторін. Крім того, згідно зі статтею

L.2523-1 ТК Франції, сторони можуть згодитися на процедуру посередництва, або ж використати арбітражну процедуру згідно зі статтею L.2524-1 ТК Франції [20].

Законодавством Італії на сьогодні закріплені 4 різних види медіації в цивільних та господарських спорах. Для кожного з цих видів передбачена обов'язкова попередня зустріч, де медіатор, разом зі сторонами спору та їх юристами, пояснює сторонам функції та процес здійснення медіації. Під час цієї першої зустрічі, медіатор дає сторонам та їх юристам можливість висловитись, розпочати процес медіації, та, якщо є позитивні результати, продовжити медіацію [11]. Законодавство передбачає обов'язкове попереднє звернення до медіації для певних категорій цивільних спорів. Згідно з положеннями Legislative Decree No. 28/2010, прийнятого у 2010 році, сторони в таких справах, як питання нерухомості, спадкові спори, страхові випадки, банківські правовідносини та інші, повинні спершу спробувати врегулювати конфлікт через медіацію, перш ніж звертатися до суду. У зв'язку з цим медіація виконує функцію обов'язкового попереднього етапу у процесі доступу до правосуддя. Така практика спрямована на оптимізацію судової системи шляхом зниження її завантаженості та сприяння більш ефективному розгляду справ.

Наступним етапом медіаційної процедури виступає підготовча стадія, під час якої медіатор детально аналізує обставини конфлікту та забезпечує організацію переговорного процесу. В українській практиці на цьому етапі медіатор встановлює правила взаємодії між учасниками, регламентує порядок проведення зустрічей і гарантує дотримання ключових засад медіації: добровільності, конфіденційності та нейтральності. Він також має право проводити індивідуальні консультації зі сторонами для з'ясування їхніх позицій і очікувань від процесу.

Третій етап передбачає основну медіаційну сесію, під час якої учасники безпосередньо обговорюють конфлікт і шукають шляхи його врегулювання. В Україні цей процес включає або спільні, або індивідуальні зустрічі сторін за участю медіатора. Його головне завдання полягає в організації конструктивного діалогу, допомозі у формулюванні інтересів учасників і пошуку взаємоприйняттого рішення. У Німеччині цей етап має чітко визначені фази: презентацію позицій сторін, аналіз їхніх інтересів, розробку можливих варіантів вирішення спору та оцінку

запропонованих рішень. Ця ретельно структурована модель сприяє ефективності переговорного процесу та досягненню взаємоприйняттого компромісу. У США медіаційна сесія зазвичай поєднує спільні переговори та індивідуальні зустрічі медіатора з кожною із сторін. Такий підхід дозволяє більш ефективно враховувати специфіку конфлікту, забезпечуючи сторони можливістю відкрито обговорити потенційні компромісні рішення.

Завершальний етап процедури медіації полягає у її формальному закритті, яке відбувається після проведення переговорів та узгодження подальших дій учасниками. У більшості випадків медіація завершується досягненням взаємної згоди та підписанням медіаційної угоди. Угода документально закріплює домовленості сторін щодо вирішення конфлікту та встановлює порядок виконання зобов'язань. Однак процедура також може завершитися без досягнення консенсусу, якщо учасники не змогли знайти компроміс або одна зі сторін вирішила припинити свою участь. Питання юридичного оформлення результатів медіації регулюється законодавством кожної країни. В Україні успішна медіація найчастіше завершується укладанням медіаційної угоди, яка має характер цивільно-правового договору. Згідно із Законом України «Про медіацію», учасники самостійно визначають зміст угоди, її умови та порядок реалізації. Особливістю української практики є добровільне виконання домовленостей. Проте в разі проведення медіації в рамках судового процесу сторони можуть подати угоду до суду для її затвердження. У цьому випадку угода оформлюється як мирова угода, яка набуває статусу судового рішення, що дозволяє її примусове виконання.

У Франції підсумковий етап медіації передбачає можливість письмової фіксації досягнутих домовленостей. Домовившись між собою, сторони можуть звернутися в суд із проханням затвердити угоду. Після такого затвердження вона набуває юридичної сили судового рішення і може бути виконана в примусовому порядку. Цей механізм підвищує ефективність медіації, забезпечуючи сторонам юридичні гарантії виконання домовленостей. У Німеччині наслідки медіації також оформлюються письмовою угодою між сторонами, яка зазвичай має форму цивільно-правового договору. У ньому прописуються деталі вирішення суперечки та порядок виконання

прийнятих рішень. Німецьке законодавство допускає додаткове підсилення правового статусу такої угоди через нотаріальне посвідчення або судове затвердження. Завдяки цьому документ може отримати виконавчу силу, що дає змогу у разі потреби застосувати механізми примусового виконання рішень.

Медіатором, згідно законодавства України, може бути особа, яка пройшла базову підготовку в Україні або за кордоном. Така особа не повинна мати судимості або мати обмежену дієздатність чи повну недієздатність. Базова підготовка медіаторів включає в себе програму, яка має тривати не менше 90 годин, з яких 45 годин має присвячуватися практичній підготовці [3, с.94]. У Німеччині існує вимога до наявності статусу сертифікованого медіатора, який може бути отриманий після проходження спеціалізованого професійного навчання. Відповідно до законодавчих норм, підготовка медіаторів включає опанування юридичних, психологічних та комунікативних аспектів їхньої роботи, що засвідчує значну професійну уніфікацію даної сфери. У Сполучених Штатах правовий статус медіатора переважно визначається професійними кодексами та етичними стандартами. Модельні стандарти поведінки медіаторів встановлюють ключові принципи їхньої діяльності, серед яких неупередженість, конфіденційність та дотримання норм професійної етики. У випадках проведення медіації під юрисдикцією судових органів останні мають право запроваджувати додаткові вимоги до медіаторів, що покликано забезпечити відповідність процесу конкретним юридичним нормам.

Порівняльний аналіз зазначених моделей демонструє, що українська правова система наразі перебуває на стадії формування законодавчих підходів до регулювання медіації, характеризуючись описовою природою нормативних актів. Для французької моделі притаманний баланс між судовим контролем та автономією сторін у вирішенні конфліктів. Німецька концепція вирізняється високим рівнем професійної стандартизації, тоді як американська модель відзначається практичною гнучкістю та активною інтеграцією механізмів медіації в судову систему.

2.2. Нормативно-правове регулювання процедури медіації в Україні та зарубіжних країнах

Медіація, як один з найбільш поширених у світі самостійних способів АВС, вже довела свою ефективність при вирішенні цивільно-правових спорів, а відповідне нормативно-правове регулювання її застосування існує сьогодні не лише в національному законодавстві значної частини зарубіжних країн, а й на міжнародному рівні. Серед останніх тенденцій розвитку правового регулювання застосування медіації слід назвати гармонізацію законодавства країн-членів ЄС у відповідній сфері, а також активне запровадження правового регулювання медіації в пострадянських країнах[15, с.4]. Нормативно-правове регулювання медіації відіграє важливу роль у забезпеченні її легітимності, ефективності та передбачуваності як альтернативного способу вирішення конфліктів. Законодавче закріплення цієї процедури сприяє чіткому формулюванню прав і зобов'язань учасників, а також медіатора.

В Україні правова основа для медіації була закладена через прийняття Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Цей нормативно-правовий акт визначає медіацію як добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, що здійснюється за участю нейтрального медіатора з метою врегулювання спорів між сторонами. До основоположних принципів медіації належать добровільність, конфіденційність, незалежність і нейтральність медіатора, рівноправність учасників та їхнє право на самовизначення.

У Франції медіація регулюється положеннями Цивільного процесуального кодексу, зокрема статтями 131-1 – 131-15 та R131-5 – R131-6. Ця процедура може бути розпочата як на вимогу суду, так і за взаємною згодою сторін. Суд виконує важливі функції: від призначення медіатора і визначення часових рамок процедури до регулювання питань фінансування його послуг. У Німеччині правове врегулювання медіації здійснюється на основі Закону про медіацію (Mediationsgesetz) 2012 року, який був розроблений у відповідності до Директиви 2008/52/ЄС. Закон характеризує медіацію як структурований і конфіденційний процес добровільного врегулювання конфліктів за участю посередника. У США регулювання медіації охоплює як федеральне законодавство, так і норми окремих штатів. Основним нормативним актом є Uniform Mediation Act (2001), який встановлює

загальнонаціональні стандарти проведення процедури та гарантує її конфіденційність. До ключових принципів американської моделі входять добровільність участі, нейтральність процесу та забезпечення конфіденційності. Водночас законодавство штатів доповнює ці положення власними нормами й підходами. Одним із важливих документів є Model Standards of Conduct for Mediators, який забезпечує етичні та професійні аспекти діяльності медіаторів. Американське регулювання вирізняється гнучкістю, різноманітністю методик (зокрема фасилітативної та оціночної) та активною інтеграцією медіаційних практик у судову систему.

Медіація, як процес врегулювання спорів, у досліджуваних юрисдикціях характеризується такими спільними рисами, як добровільність, конфіденційність та структурованість. Ключовими принципами діяльності медіатора, які є універсальними для всіх систем, залишаються незалежність, неупередженість, належна професійна підготовка та дотримання етики. Водночас між національними моделями медіації існують істотні відмінності.

В Україні законодавство визначає загальні межі процедури без надмірної формалізації, залишаючи сторонам можливість формувати власні правила проведення. Французький підхід базується на поєднанні автономії сторін із судовим наглядом. Німецька модель вирізняється високим рівнем професійної стандартизації й чіткістю процедур. У Сполучених Штатах система медіації демонструє велику гнучкість, розмаїття методик проведення та активну інтеграцію до судочинства.

Міжнародне право, зокрема правові акти Європейського Союзу, здійснює значний вплив на розвиток нормативно-правового регулювання медіації. Одним із ключових документів у цій сфері є Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради, яка адресує аспекти медіації у цивільних та господарських справах. Її основна мета – сприяти впровадженню медіації як ефективного механізму врегулювання транскордонних спорів у межах ЄС. Директива встановлює мінімальні стандарти щодо організації процедури, забезпечення конфіденційності, виконання досягнутих угод, а також належної підготовки медіаторів. Вона сприяє формуванню

сприятливого правового середовища для використання медіації в держав-членах Союзу.

У більшості європейських країн положення цієї директиви були інтегровані до національних правових систем, що забезпечило активний розвиток альтернативного вирішення спорів. Наприклад, Німеччина ухвалила спеціальний закон про медіацію, який регламентує загальні принципи та організаційні аспекти процедури, а також встановлює вимоги до професійної підготовки медіаторів. Варто зазначити, що німецьке законодавство передбачає інститут "судової медіації", який дозволяє суддям пропонувати сторонам звернутися до медіатора як на етапі досудового врегулювання, так і під час судового процесу.

Французька система правового регулювання медіації має довгу історію еволюції й охоплює як позасудову, так і судову форми цієї процедури. У разі судової медіації суддя може запропонувати сторонам скористатися послугами медіатора за умови добровільної згоди обох сторін. Законодавство Франції встановлює детальні правила для призначення медіатора, проведення процедури та механізми затвердження досягнутих угод у судовому порядку.

У Сполучених Штатах регулювання медіації є децентралізованим: кожен штат самостійно формує свої правила організації цієї процедури. Незважаючи на це, більшість штатів активно використовують медіацію в судовій практиці, особливо у справах цивільного, комерційного та сімейного характеру. У багатьох судах функціонують програми альтернативного вирішення спорів, через які сторони можуть отримати допомогу професійних медіаторів. Цей підхід значно знижує навантаження на суди та сприяє прискоренню вирішення конфліктів.

Важливо відзначити, що в інших країнах значна увага приділяється професійній підготовці медіаторів та забезпеченню якості їхньої роботи. У багатьох державах створені професійні асоціації медіаторів, які встановлюють стандарти навчання, розробляють етичні кодекси й контролюють дотримання професійних норм. Такі організації відіграють ключову роль у формуванні довіри до медіації та сприяють її ефективному впровадженню в практику.

На відміну від цього, в Україні система інституційного регулювання медіації поки що перебуває на стадії становлення. Хоча законодавство передбачає можливість діяльності професійних об'єднань медіаторів, їхній вплив на регулювання цієї сфери потребує подальшого розвитку. Невирішеними залишаються питання створення єдиних стандартів для підготовки фахівців, механізмів сертифікації та системи контролю якості їхньої роботи.

Додатковим аспектом, що заслуговує уваги в контексті правового регулювання медіації, є юридична сила укладених угод. У більшості країн світу домовленості, досягнуті в результаті медіації, мають обов'язковий характер для сторін і можуть бути підтверджені судом, що забезпечує їх виконання у разі порушення умов. Натомість українське законодавство передбачає можливість легітимації медіаційної угоди шляхом її нотаріального посвідчення або судового затвердження.

Таким чином, порівняння правових підходів до регулювання медіації в Україні та за кордоном демонструє, що хоча основні принципи залишаються спільними, практичне їх застосування суттєво відрізняється. У країнах із розвиненою правовою системою медіація опирається на широку нормативну базу, розвинену інституційну структуру та значний досвід використання. В Україні ж інститут медіації починає набирати обертів. Проте вдосконалення законодавства і врахування позитивного міжнародного досвіду можуть стати важливим поштовхом для успішного розвитку цього інструменту альтернативного вирішення спорів.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

3.1. Проблеми застосування медіації в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз

В Україні об'єктивно бракує професійних посередників, які могли б надавати послуги клієнту на якісному рівні. Проблема криється як у багатьох знань про медіацію, так і у багатьох навиків залишається юристів вирішувати питання розгляду справи щодо укладення медіативного договору.

Інститут медіації в сучасному праві вважається однією з ключових складових механізмів альтернативного вирішення спорів (ADR – Alternative Dispute Resolution). У багатьох розвинених правових системах цей підхід уже зарекомендував себе як дієвий інструмент для врегулювання конфліктів, який дозволяє сторонам самостійно дійти до взаємоприйняттого рішення, уникаючи виснажливих і формалізованих судових процесів. Проте рівень розвитку медіації суттєво варіюється залежно від країни.

В Україні медіація наразі перебуває на стадії активного становлення. Попри ухвалення закону «Про медіацію» у 2021 році, її застосування все ще не набрало значного поширення. Недоліком є поверхнева, занадто загальна регламентація самого процесу медіації. Нажаль жодним органом виконавчої влади України не було затверджено правил проведення медіації у відповідній сфері [8, с.51].

Однією з основних перешкод на шляху розвитку медіації є низький рівень поінформованості громадян про її можливості та переваги. Значна частина населення, включаючи юристів, зазвичай сприймає судові механізми як єдиний ефективний спосіб захисту своїх прав та інтересів. Як наслідок, в українському суспільстві поки що бракує усталеного менталітету щодо компромісного вирішення конфліктів, що гальмує розвиток альтернативних процедур врегулювання спорів.

Іншою нагальною проблемою є недостатній рівень професійної підготовки медіаторів. Чинне законодавство України зазначає, що професійне навчання медіатора має тривати 90 академічних годин, 45 з яких має бути відведено на навчання практичним навичкам. На наш погляд, цього замало. Адже, наприклад, у

Франції тривалість підготовки медіатора становить 560 навчальних годин, у тому числі 70 годин практичних занять[2, с.211]. Обсяг навчання має бути значно більшим. Також навчання не передбачає єдиної уніфікованої системи навчання, акредитації чи сертифікації таких спеціалістів. Попри те, що закон встановлює певні вимоги до осіб, які можуть здійснювати медіацію, відсутність державних стандартів у цій сфері призводить до значної різниці у кваліфікації медіаторів. Це напряду впливає на рівень довіри сторін до процедури та якості послуг, які надаються.

Додаткове занепокоєння викликає обмежений перелік категорій спорів, де медіація може бути застосована на практиці. Закон України «Про медіацію» дозволяє використовувати цей інструмент у цивільних, господарських, сімейних, трудових та окремих кримінальних справах. Водночас застосування медіації в кримінальних або публічно-правових спорах часом ускладнюється через специфіку правових та етичних аспектів. Окрім цього, відсутність узагальненої судової практики ще більше перешкоджає ефективному використанню медіації як повноцінного альтернативного механізму вирішення конфліктів.

Міжнародний досвід свідчить, що у багатьох країнах світу система медіації має значно ширший спектр застосування і більш розвинену інституційну базу. Наприклад, у Німеччині, Франції, Фінляндії та Австрії медіація активно використовується не лише як добровільна процедура, а й нерідко як обов'язковий етап врегулювання спору ще до судового процесу. У цих країнах суди можуть не тільки рекомендувати, але й зобов'язувати сторони звертатися до медіаторів перед початком розгляду справи у суді. Такий підхід істотно полегшує навантаження на судову систему і стимулює сторони вирішувати конфлікти мирним шляхом.

Ще одним з вагомих проблем є повномасштабна війна в Україні, котра також впливає на інститут сім'ї. Сімейні відносини становлять одну з ключових соціальних цінностей суспільства, адже саме в сім'ї формуються моральні орієнтири особистості, забезпечується виховання дітей, надається взаємна підтримка і зберігається стабільність соціальних зв'язків. Під час війни сімейні відносини зазнають значних випробувань. Цьому сприяють такі фактори, як вимушене розділення членів сім'ї, мобілізація, міграція до інших регіонів чи за кордон, економічна нестабільність,

психологічний стрес і висока напруженість. У таких умовах нерідко зростає кількість конфліктів між подружжям, загострюються питання щодо виховання дітей, їхнього місця проживання та виконання батьківських обов'язків. Унаслідок цього багато сімейних спорів переходять у юридичну площину й потребують ефективного вирішення. Одним із важливих інструментів у цій ситуації виступає медіація як альтернативний спосіб врегулювання суперечок. Воєнний стан може призводити до зростання конфліктів у сім'ях через стрес, економічні труднощі та загрози безпеки. Сімейна медіація створює безпечне середовище для обговорення проблем, розкриття побоювань та пошуку конструктивних рішень [9,с.39]. Завдяки посередництву нейтральної сторони медіація допомагає сторонам досягти взаємовигідної згоди без звернення до суду, зберігаючи при цьому відносини й знижуючи рівень конфліктності. З огляду на значне навантаження на судову систему, спричинене воєнним станом, медіація може слугувати дієвим засобом її розвантаження, пропонуючи швидше й менш формалізоване вирішення спорів. Окрему увагу привертає практика впровадження медіаційних процедур у вирішенні сімейних конфліктів у європейських країнах. У багатьох випадках медіація успішно застосовується для врегулювання спорів, що виникають у процесі розірвання шлюбу, визначення місця проживання дітей та встановлення порядку участі батьків у їх вихованні. Такий підхід сприяє зниженню рівня напруги між сторонами конфлікту і забезпеченню конструктивних відносин між членами сім'ї навіть після завершення судового розгляду.

Варто підкреслити, що в багатьох європейських державах медіація розглядається не лише як засіб розв'язання конфліктів, але й як невід'ємний компонент правової культури суспільства. Зокрема, у країнах Європейського Союзу активно функціонують спеціалізовані медіаційні центри, інтегровані при судах, торгово-промислових палатах, органах місцевого самоврядування й громадських організаціях. Такі установи забезпечують адміністративний супровід процедури медіації, підбір кваліфікованих медіаторів та моніторинг дотримання професійних стандартів у цій сфері.

У системах права розвинених країн значна увага приділяється популяризації медіації серед громадськості. Цьому слугують інформаційні кампанії, освітні програми та тренінги, спрямовані на формування обізнаності громадян про переваги альтернативного вирішення спорів. Завдяки таким ініціативам поступово утверджується культура мирного врегулювання конфліктів, що базується на цінностях взаємоповаги, діалогу та співпраці.

Для України використання досвіду передових юрисдикцій може стати суттєвим кроком у розбудові ефективної системи альтернативного врегулювання спорів. Створення та розвиток інституту медіації потребуватиме не лише удосконалення законодавчої бази, а й активної участі держави, юридичного співтовариства та інститутів громадянського суспільства у впровадженні практичних механізмів її застосування. У майбутньому це сприятиме підвищенню рівня довіри до правової системи, розвантаженню судових установ і забезпеченню більш ефективного захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

Отже, медіація в Україні перебуває в стадії активного формування та вимагає подальшого розвитку. Незважаючи на наявність законодавчих основ, її ефективне впровадження стримується обмеженим правовим регулюванням, дефіцитом кваліфікованих медіаторів і недостатньою поінформованістю населення про переваги цього процесу. Тому ключовими завданнями є створення міцної інституційної бази для медіації, вдосконалення системи підготовки спеціалістів і активне впровадження практики її застосування. Це дозволить підвищити ефективність альтернативного вирішення конфліктів і зменшити навантаження на судову систему.

3.2. Шляхи вдосконалення законодавства України з урахуванням зарубіжного досвіду

Зважаючи на позитивний міжнародний досвід функціонування інституту медіації, модернізація законодавства в Україні у цій галузі має базуватися на цілісному підході. Це передбачає інституційний розвиток медіації, підвищення професійної майстерності медіаторів та поступове впровадження медіаційних процедур у систему правосуддя. У багатьох європейських країнах медіація вже стала невід’ємним механізмом альтернативного врегулювання конфліктів, що сприяє

зменшенню навантаження на судову систему, скороченню строків розгляду справ та виробленню взаємоприйнятних рішень для всіх сторін. Використання цього досвіду може мати вагоме значення для розвитку інституту медіації в Україні.

Одним із пріоритетних напрямків вдосконалення національного законодавства є запровадження чітких стандартів професійної підготовки медіаторів. Проведення роз'яснювальної, просвітницької та освітньої роботи по підготовці медіаторів. затвердження медіації в законодавстві буде безглуздом, якщо не буде кому працювати в цьому інституті і розвивати його. Медіатори мають бути професіоналами своєї справи, і держава повинна передувати цьому [16, с.745]. Наразі в Україні цей процес здебільшого залежить від недержавних організацій та приватних навчальних центрів, що створює неоднорідність у підходах до змісту освіти, тривалості курсу та процедур сертифікації. У країнах ЄС, таких як Німеччина, Австрія та Нідерланди, діють спеціалізовані центри медіації або професійні асоціації, які не лише розробляють стандарти навчання, а й здійснюють контроль за дотриманням етичних принципів роботи медіаторів і їхньою сертифікацією. Крім того, у цих країнах обов'язковими є періодичні курси підвищення кваліфікації та додаткові тренінги для медіаторів. Упровадження подібної системи в Україні допомогло б забезпечити високий рівень професійності фахівців, покращити якість медіаційних послуг і підвищити довіру до цього інституту серед громадян.

Ще одним важливим кроком у розвитку медіації є запровадження обов'язкової або попередньо-обов'язкової медіації для окремих видів спорів. Тобто, сторони повинні спробувати провести позасудову медіацію, після чого вони мають з'явитися до суду та надати суду результати проведеної процедури [1, с.88]. У ряді європейських держав такий підхід уже мав позитивний ефект: перед зверненням до суду сторони спершу повинні спробувати вирішити конфлікт за допомогою медіатора. Наприклад, в Італії обов'язкова медіація охоплює спори щодо нерухомості, спадщини, сімейних питань і деяких комерційних суперечок. У Франції медіація часто рекомендується судами ще до початку розгляду справи. Завдяки цьому значно скорочується кількість судових справ, заощаджуються фінансові ресурси учасників і держави, а також зростає рівень добровільного виконання досягнутих домовленостей. В Україні

введення обов'язкової медіації може бути корисним насамперед у таких сферах, як сімейні, трудові та господарські спори, де важливо зберегти партнерські чи родинні відносини.

Ключовим елементом також залишається формування якісної освітньої бази для підготовки майбутніх фахівців у сфері альтернативного врегулювання спорів. У багатьох закордонних університетах курси з медіації є невід'ємною частиною юридичної освіти. Наприклад, у США й інших країнах Європи студенти юридичних факультетів опановують основи переговорів, конфліктології та технік медіації через спеціальні курси і практичні навчальні програми. Особливо значущу роль відіграють юридичні клініки — платформи, де студенти можуть застосовувати теоретичні знання на практиці під керівництвом досвідчених наставників. Запровадження подібних навчальних програм в українських університетах сприятиме формуванню культури мирного розв'язання конфліктів серед юристів.

По-четверте, важливим драйвером розвитку медіації є посилення державної підтримки цієї процедури. У багатьох країнах світу держава активно сприяє популяризації медіації шляхом впровадження фінансових та організаційних стимулів. Серед таких заходів можна виділити надання податкових пільг для сторін, що обирають медіацію, чи часткове відшкодування витрат на послуги медіатора. Так само перспективним є включення медіації до системи безоплатної правової допомоги, завдяки чому малозабезпечені громадяни також зможуть користуватися послугами таких фахівців. Додатково важливо створити офіційний державний реєстр сертифікованих медіаторів, що забезпечить прозорість роботи в цій сфері та дозволить сторонам легко знаходити кваліфіковану допомогу.

Окрема роль у розвитку медіації належить підвищенню правової культури населення стосовно потенціалу цієї процедури. На сьогодні більшість громадян України не достатньо поінформовані про переваги медіації, через що традиційне судочинство часто залишається їхнім основним вибором навіть тоді, коли конфлікт можна врегулювати швидше й ефективніше за допомогою переговорів із участю медіатора. У зв'язку із цим доцільно активізувати інформаційні кампанії, популяризувати медіацію через засоби масової інформації, проводити освітні заходи

та залучати до цього професійні юридичні спільноти. У реалізації цих ініціатив важливу роль можуть відігравати державні органи, громадські організації та науково-дослідні установи.

Отже, для подальшого розвитку медіації в Україні необхідний цілісний підхід до удосконалення законодавства з урахуванням міжнародного досвіду. Зокрема, варто запровадити єдині стандарти підготовки медіаторів, розширити сфери застосування цієї практики, інтегрувати її в систему юридичної освіти, а також посилити державну підтримку й інформаційну роботу серед населення. Такий комплексний підхід дозволить не лише суттєво зменшити навантаження на судову систему, а й сприятиме формуванню культури мирного врегулювання спорів у суспільстві та підвищенню довіри громадян до правових інструментів захисту.

ВИСНОВОК

Дослідження, проведене Інститутом медіації, засвідчило високу ефективність медіації як сучасного механізму альтернативного вирішення спорів, що спрямований на досягнення компромісу між учасниками конфлікту за посередництва неупередженого третьої сторони – медіатора. На відміну від судового провадження, цей процес базується на принципах добровільності, конфіденційності, рівності сторін і їх активній участі у процедурі врегулювання конфлікту. Такі особливості сприяють знаходженню взаємовигідного розв'язання спірної ситуації, що враховує інтереси всіх залучених сторін та сприяє збереженню або відновленню соціальних, сімейних чи бізнес-відносин.

Теоретичний аналіз витоків медіації показує її історичну тривалість та розвиток. Застосування посередників для врегулювання конфліктів було властивим ще традиційним суспільствам, однак сучасний вигляд медіація набула лише у другій половині XX століття, передусім у США та Західній Європі. Згодом медіація стала ключовим компонентом системи альтернативного вирішення спорів (ADR) і була поступово інтегрована до правових систем багатьох держав. У країнах Європейського Союзу її розвиток був особливо активним; там медіація отримала нормативне закріплення як на рівні національного законодавства, так і у міжнародних документах, наприклад, у Директиві ЄС щодо певних аспектів медіації в цивільних та комерційних справах. Таке нормативне підґрунтя зробило медіацію ефективним інструментом для розвантаження судової системи та забезпечення ширшого доступу до правосуддя.

Правовий аналіз стану медіації в Україні свідчить про те, що ця сфера перебуває у фазі активного становлення. Прийняття Закону України "Про медіацію" стало значним кроком уперед у впровадженні альтернативних способів вирішення спорів. Цей закон уперше закріпив на законодавчому рівні поняття медіації, її базові принципи, процедуру проведення та правовий статус медіатора. Таким чином, створено правові підвалини для широкого застосування цього інструменту в різноманітних правовідносинах: цивільних, господарських, сімейних, трудових та навіть окремих кримінальних. Водночас ефективна імплементація положень закону

потребує подальшого вдосконалення законодавчої бази, розширення сфер застосування медіації та формування сталої судової та правозастосовної практики.

Порівняльний аналіз українського законодавства із нормативно-правовими системами інших держав свідчить про те, що у багатьох країнах світу медіація вже стала невід'ємною складовою правових механізмів урегулювання спорів. Наприклад, в таких країнах як Німеччина, Франція, Велика Британія, США та Канада медіація активно застосовується як на етапі досудового врегулювання, так і у процесі судового розгляду. У деяких випадках законодавство навіть передбачає обов'язкове або попереднє використання медіації для певних категорій справ – передусім сімейних, трудових або комерційних. Такий підхід дозволяє суттєво зменшити навантаження на суди, пришвидшити розгляд конфліктів та знизити фінансові витрати сторін.

Значущим елементом забезпечення ефективного функціонування медіації є чітке визначення правового статусу медіатора. У багатьох країнах світу особи, які прагнуть здійснювати діяльність у цій сфері, проходять спеціалізовану професійну підготовку, сертифікацію та зобов'язуються дотримуватися усталених етичних норм. У деяких юрисдикціях існують професійні організації або державні реєстраційні списки, які сприяють контролю якості надання медіативних послуг та забезпечують підвищення кваліфікації фахівців. На відміну від цього, в Україні питання навчання та сертифікації медіаторів переважно залишаються у компетенції громадських організацій і освітніх центрів. Це спричиняє неоднорідність у стандартах професійної підготовки медіаторів. У зв'язку з цим одним із ключових напрямів розвитку медіації в Україні є запровадження уніфікованих національних стандартів, що сприятиме підвищенню професійного рівня цієї діяльності.

Детальний аналіз процесу медіації засвідчує, що ця процедура складається з кількох послідовних етапів, які включають підготовчий етап, безпосереднє проведення переговорів і завершення процесу. На початковому етапі учасники досягають згоди щодо проведення медіації, обирають медіатора й узгоджують основні правила спільної діяльності.

Під час проведення медіації медіатор відіграє ключову роль в організації конструктивного діалогу між сторонами, сприяє визначенню їхніх інтересів і пошуку

можливих шляхів розв'язання конфлікту. Завершується процес або укладенням медіаційної угоди, або припиненням процедури без досягнення домовленості. У багатьох країнах така угода має правовий статус цивільно-правового договору, а в деяких випадках може бути затверджена судом, отримавши силу судового рішення.

Водночас дослідження проблем впровадження медіації в Україні свідчить про наявність низки перешкод, що гальмують розвиток цього інституту. Серед головних труднощів виділяється низький рівень обізнаності громадян про суть медіації та її переваги. Багато людей традиційно вважають суд єдиним ефективним засобом вирішення конфліктів, що пов'язано з історичними та культурними особливостями української правової системи. Окрім цього, критичною проблемою залишається дефіцит професійно підготованих медіаторів, а також відсутність єдиної системи контролю за їхньою діяльністю.

Ще однією суттєвою проблемою є обмежене застосування медіації у певних категоріях правовідносин. Хоча законодавство України загалом дозволяє застосовувати медіацію в різних випадках, найчастіше вона використовується у вирішенні сімейних чи цивільних спорів. Натомість у господарських або кримінальних справах цей інструмент залишається малопоширеним. До того ж відсутність обов'язкової досудової медіації в більшості категорій справ знижує ймовірність того, що сторони розглядатимуть альтернативні механізми врегулювання конфліктів до звернення в суд.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє сформулювати низку рекомендацій щодо вдосконалення українського законодавства у цій сфері. Насамперед необхідно запровадити чітко визначену систему професійної підготовки медіаторів. Вона має включати стандартизовані програми навчання, сертифікацію та систематичне підвищення кваліфікації. Також варто створити державний чи професійний реєстр медіаторів, що забезпечить прозорість та доступність інформації для громадян.

Іншим важливим кроком може стати розширення сфер застосування медіації через впровадження обов'язкових процедур досудового врегулювання для окремих видів спорів, зокрема сімейних, трудових і господарських. Такий підхід сприятиме зниженню навантаження на суди та забезпечить швидше й ефективніше вирішення

конфліктів. Важливо також інтегрувати курси з медіації в систему юридичної освіти для формування у майбутніх правників навичок мирного врегулювання спорів.

Необхідною умовою розвитку даної практики є також посилення державної підтримки інституту медіації. Це включає фінансування програм популяризації цієї процедури, забезпечення безкоштовних послуг для вразливих категорій населення та відкриття спеціалізованих центрів при судах і органах місцевого самоврядування. Такі дії підвищать доступність медіації для широких верств населення й збільшать довіру суспільства до цього інструменту.

Отже, медіація представляє перспективний напрям розвитку правової системи України, здатний значно покращити ефективність вирішення конфліктів. Її подальший прогрес має враховувати міжнародний досвід, європейські стандарти та потреби національної правової системи. Реалізація комплексних реформ у цій сфері сприятиме формуванню культури мирного врегулювання спорів, зниженню навантаження на судову систему та підвищенню рівня правової захищеності громадян. Водночас медіація може стати ключовим елементом сучасного правосуддя, слугуючи ефективним засобом для справедливого і конструктивного вирішення конфліктів у суспільстві. Проте, важливо зазначити, що медіація як альтернативний інструмент вирішення правових конфліктів/спорів аж ніяк не може повноцінно замінити систему правосуддя, але має всі підстави й можливості стати її потужним доповненням та альтернативою (в низці справ), а також способом розвантаження судової влади України, особливо в умовах воєнного стану [18,с.39].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко К.С. Досвід медіації зарубіжних країн та вдосконалення системи позасудового вирішення спорів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С.86-88. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/18607/1/2_5427000038184218561_250404_150901.pdf
2. Бондарчук Н. В., Бугайчук А. В. Проблеми правового регулювання медіації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 209–213. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2694/1/201842.pdf>
3. Даніч С. А. Правовий статус медіатора в Україні. *UNIVERSUM. Право та міжнародне право*. 2024. № 05. С. 92-101. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/768/777>
4. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>
5. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 14.03.2026).
6. Кацьора О. Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. URL :1671-ArticleText-3013-1-10-20211121 (11).pdf.
7. Кармаза О. О., Карашук К. Л. Медіація як альтернативна форма вирішення виборчих спорів (конфліктів) в Україні: переваги, недоліки та рекомендації. *Mediation as an alternative form of resolution of election disputes (conflicts) in Ukraine: advantages, disadvantages and recommendations*. №7. 2024. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2024/11.pdf
8. Лукашевич І. М. Правове забезпечення медіації в Україні: недоліки та перспективи вдосконалення крізь призму досвіду країн Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 2. С.49-54. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/302958/294966>

9. Маліннікова Д.К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 35 (74) № 1. 2024. С.36-40. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/1_2024.pdf#page=44*
10. Махова Л. О., Виприцький А. О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. 2018. С. 241-247 URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a8de3085-1155-41be-9bcf-3de42d8f991f/content>
11. Медіація в Італії URL: <https://www.mediation-help.com/about-mediation/italy/>
12. Медіація як спосіб вирішення спорів. URL : <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374>.
13. Мельничук Ю.І., Калінін В.В. Порівняльна характеристика впровадження інституту медіації в зарубіжних країнах та Україні . *Молодий вчений*. 2019. № 12.1 (76.1). С. 42-45. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/12.1/10.pdf>
14. Можечук Л. Медіація як позасудовий спосіб вирішення спорів: досвід зарубіжних країн . *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2 (115). С. 650–655. <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/9039/1/94.pdf>
15. Огречук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів. *12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право* . Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2016. С.1-213. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fd2e1f9e-ca32-46a5-9600-c7d9fe62a9f7/content>
16. Приходько В. Ю. Медіація як альтернативний метод вирішення конфліктів та її перспективи в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С.743-745 URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4850/4761>
17. Хлистік М. А. Медіація: досвід європейських країн та перспективи для України. *Нове українське право. Випуск 6. Том 2. 2022. С.190-196* URL: <https://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/414/368>

18. Чепік-Трегубенко О. Медіація в умовах воєнного стану в Україні: сучасність та перспективні напрями дослідження. *Науковий вісник ДДУВС*. 2024. Спеціальний випуск № 1. С.38-42. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15796/1/5.pdf>
19. Code de procédure civile : Chapitre II «La médiation» (Articles 131-1 – 131-15). Légifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000006117227/2023-05-13/#LEGISCTA0000030360397
20. Code du travail -Légifrance (2023). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006072050>
21. Deineha M. Mediation as an alternative method of dispute resolution: International and national practices in legal regulation . *Law. Human. Environment*. 2022. № 13(4). P. 16–25.
22. Mediation Act (MediationsG) of 21 July 2012 (Federal Law Gazette I, p. 1577) Закон ФРН «Про сприяння медіації та інших позасудових способів вирішення конфліктів» (Mediationsgesetz) від 21 липня 2012 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html
23. Uniform Mediation Act (Last Revised or Amended in 2003). National Conference of Commissioners on Uniform State Laws URL: <https://www.uv.es/medarb/observatorio/leyes-mediacion/eeuu/usa-uniform-mediation-act-2001.pdf>